

Helden en erfgoed

Een geslaagd huwelijk?

De organisatie van de Erfgoeddag op 22 april is voor de redactie van *Tijd-Schrift* het ideale moment om een themanummer uit te geven met als titel 'Helden en Erfgoed'. Helden en geschiedenis: het lijkt immers een perfect huwelijk. De helden springen als het ware uit de geschiedenisboeken en naslagwerken – vooral diegenen die gebruikt worden in het onderwijs. Veel van de helden die hierin figureren zijn krachtige personages: ze geven in hun eentje de geschiedenis een draai en doen door hun heldhaftig optreden oorlogen in een beslissende plooi vallen. Vaak hebben ze een plaats verworven in het collectieve geheugen. Populariserende historische uitgaven hebben daarbij meer dan één handje geholpen. Velen zullen bijvoorbeeld met weemoed terugdenken aan de schitterende uitgave van de reeks 's *Lands Glorie*, uitgegeven door *Artis Historia* tussen 1949 en 1961. In deze reeks groene kleefboeken werden tal van 'Belgische' helden ten tonele gevoerd. De afbeeldingen van deze helden – vaak bijna onherkenbaar onder het bloed van de vijand – staan velen nog voor de geest.

Door de overvloed aan helden in de 'vaderlandsche geschiedenis', leek het voor de redactie een koud kunstje om een themanummer van *Tijd-Schrift* te vullen waarin de link tussen helden en erfgoed uitgediept wordt. Het zijn de auteurs van de bijdragen zelf die – ongewild – de vinger op de wonde hebben gelegd. Slechts één auteur staat expliciet stil bij de betekenis van het begrip of concept 'held'. Volgens Ward Segers is een held 'een persoon die zichzelf opoffert voor de grotere zaak en die door het leveren van een (uitzonderlijke) prestatie een voorbeeld vormt voor de rest'. Twee begrippen dienen hier kritisch benaderd te worden. Ten eerste is de omschrijving van het begrip 'grotere zaak' vaak problematisch. De vraag kan immers gesteld worden of bijvoorbeeld de voetballers of roeiers die Segers in zijn artikel over sporterfgoed in de Limburgse mijnstreek ten tonele voert, wel door iedereen als helden of als voorbeelden beschouwd worden. Ten tweede kunnen we ons afvragen of iemand die behoorlijk tegen een balletje kan trappen een grotere zaak dient en zo ja, wat deze grotere zaak dan precies inhoudt?

Meteen komen we hier bij de kern van het probleem. Helden worden bijna altijd gecreëerd of gerecupereerd om een 'grote zaak' te dienen, om als voorbeeld te fungeren voor diegenen die een 'grote zaak' willen dienen. Al dan niet vermeende helden worden ingezet om mensen achter een ideaal te scharen en ironisch genoeg zijn het soms aanhangers van tegengestelde ideologieën die dezelfde helden opvoeren als voorbeeld. Een mooie illustratie hiervan wordt geleverd door Karel Strobbe. In zijn verhaal over de twintigste-eeuwse Limburgse oorlogshelden, toont hij aan dat zowel het verzet als de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog vaak teruggrepen naar dezelfde helden uit het verleden. Helden werden recent gerecupereerd om een 'grote zaak' te dienen, maar ook in een verder verleden werd deze handelswijze toegepast. Everard T'Serclaes, een Brusselse *urban hero* zoals Remco Sleiderink en Bram Vannieuwenhuysse hem noemen, werd in de late middeleeuwen en de moderne tijd een Brusselse en bij uitbreiding Brabantse held die tijdens de Brabantse Successieoorlog heldhaftig verzet had geboden tegen de Vlaamse 'bezetter' en die na een moedige strijd de Brusselse vrijheden en privileges had kunnen vrijwaren. Heldenverering en recuperatie gaan dus hand in hand, waarbij in de geschiedwetenschap vaak begrippen als *lieu de mémoire* en identiteitsvor-

ming worden gehanteerd. Niet alleen werden helden gerecupereerd, soms was er ook sprake van een doelmatige creatie van helden. Ward Segers beschrijft in zijn bijdrage dat voetbalhelden werden ingezet door Limburgse mijnbedrijven – al dan niet met de bewuste medewerking van Limburgse dagbladen – als voorbeeld voor minder sportieve collega's. De creatie en opvoering van de voetbalhelden moest er onder meer voor zorgen dat mijnwerkers loyaal bleven jegens hun werkgever. De voetbalhelden bewezen bovendien dat hard werken en deugdzzaam leven beloond werd.

Niet alleen werden helden gerecupereerd, soms was er ook sprake van een doelmatige creatie van helden.

Door de geschiedenis heen werden helden dus zowel gerecupereerd als gecreëerd. Veel van deze helden hebben een plaatsje verworven in ons collectieve geheugen en hebben ook hun weerslag gehad op de uitbouw van het cultureel erfgoed in Vlaanderen. Everard T'Serclaes is bijvoorbeeld prominent aanwezig in het Brusselse straatbeeld. Ondanks de verwoede poging van Hendrik Conscience om T'Serclaes een plaats in ons collectieve geheugen te geven is dit – in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Brugse 'vrijheidstrijders' Jan Breydel en Pieter de Coninck en de Gentse *urban hero* Jacob van Artevelde – buiten Brussel niet of nauwelijks gelukt. Oorlogshelden en verzetslieden uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog hebben ook hun plaatsje in het cultureel erfgoed in Vlaanderen gevonden. Monumenten ter ere van gesneuvelden en verzetshelden werden in bijna elk dorp opgericht. De helden uit de twee wereldoorlogen werden duidelijk niet vergeten. Hoewel, zogenaamde 'stille helden' zoals Geert Clerbout ze noemt, verdwenen soms al snel na de oorlog uit beeld. Toch schuilt ook bij de monumentale herdenking van de oorlogshelden een addertje onder het gras. Marnix Beyen toont duidelijk aan dat ook oorlogshelden om politieke redenen gerecupereerd konden worden. De verering van oorlogshelden in Wijnmaal en Wilsele is hiervan een prachtig voorbeeld. Bovendien wijst Marnix Beyen ons op een belangrijk fenomeen: monumenten of straatnaamgeving zouden door historici en erfgoedwerkers in de eerste plaats niet benaderd moeten worden om vergeten helden in beeld te brengen, maar wél om de historiciteit van de herinnering te belichten.

Door de uitgave van het themanummer 'Helden en Erfgoed' wil de redactie een kritische kijk geven op het concept 'held' en op het beeld van de held in het cultureel erfgoed in Vlaanderen. Het is echter auteur Geraldine Reymenants die de lezer in de laatste bijdrage van dit nummer nogal hard met de neus op de feiten drukt. Het is de lezer misschien opgevallen dat het in dit voorwoord en in de voorgestelde bijdragen oorverdovend stil blijft over heldinnen. In haar ietwat provocatief artikel klaagt Geraldine Reymenants met recht en reden de ongelijke benadering van mannen en vrouwen in de heldengeschiedenis aan. In de geschiedschrijving is de mannelijke held steeds de norm geweest. De auteur doet daarom dan ook een sterke oproep aan historici en erfgoedwerkers om in de toekomst het normatieve – mannelijke – heldenbeeld in vraag te stellen. Zij vraagt zich immers af of bepaalde kenmerken van de archetypische held in de hedendaagse context nog wel stand kunnen houden. De arena's waarin heldendaden worden verricht, zouden daarom ook moeten uitgebreid worden. Door de concepten 'held' en 'heldendom' te verruimen, zou er ruimte kunnen vrijkomen voor nieuwe helden en hoeven deze helden niet noodzakelijkerwijze mannen te zijn.

Jan De Meester